

Steunpunt **Erfgoed Drenthe**

**Bijeenkomst Groen Erfgoed Drenthe
3 december 2015 – Historische buitenplaats De Havixhorst
Voor gemeenten en groenorganisaties in Drenthe**

De Havixhorst

© TOPFOTO Het Drentse Landschap

'Nederland telt ongeveer 1300 beschermde groene monumenten. Deze monumenten hebben een beschermde status in de zin van de Monumentenwet 1988. Groen erfgoed is historisch waardevol groen dat door mensen is bedacht en aangelegd (cultuurlandschap).' Bron: Steunpunt Erfgoed Drenthe.

Aanleiding

Gemeenten en Natuurorganisaties richten zich steeds meer op het leggen van verbindingen tussen het gebouwde en het groene erfgoed. Vanuit deze constatering heeft Steunpunt Erfgoed Drenthe het initiatief genomen om deze partijen tijdens een 'Themabijeenkomst Groen Erfgoed' bij elkaar te brengen. Doel is om genoemde samenhang en actualiteiten te bespreken, ervaringen te delen en mogelijke thema's te agenderen voor een Drentse Groen Erfgoed Agenda.

Door kennis op te bouwen over de wisselwerking tussen cultuurhistorie en landschap kan de samenhang tussen gebouw en landschap beter worden geborgd.

Namens Steunpunt Erfgoed Drenthe opent Marieke van de Heide de bijeenkomst waarna dagvoorzitter Piet Dijkstra (Elzinga & Oterdoom Procesmanagement) de presentaties inleidt en de discussie leidt.

1. De praktijk van het onderzoek

Hoe passen Rood, Groen en Goud in het Verhaal van Drenthe – prof.dr. Y.B. (Yme) Kuiper, bijzonder hoogleraar Historische Buitenplaatsen & Landgoederen, Kenniscentrum Landschap RUG.

Uit de presentatie komt vooral naar voren dat het belangrijk is om de samenhang te zien tussen de verschillende onderdelen van een buitenplaats. Zie de buitenplaats als 'ensemble'. Hieronder vallen het gebouw (rood), de tuin, het park en het landschap (groen) en het interieur (goud). Of zoals Yme Kuiper het samenvat "In groen erfgoed zie ik heel veel rood en als ik binnenstap veel goud".

Kuiper benadrukt het belang van het optekenen en uitdragen van historie en pleit voor een bredere inkadering: niet alleen verhalen *over* Drenthe of *Het* verhaal van Drenthe, maar vooral *Ons* Verhaal van Drenthe! Die verhalen zijn essentieel voor het onderzoek naar historische buitenplaatsen. Praten met mensen als veldwerk. Zoek de samenhang tussen materieel en immaterieel erfgoed (*lieux de mémoire & oral history*).

Historische buitenplaatsen en landgoederen zijn karakteristiek voor Drenthe. Ze laten iets zien over de oorspronkelijke inrichting van het landschap. Deze historie van Drenthe zou je op locatie toegankelijk moeten maken voor het grote publiek. Hiervoor heb je locaties nodig als Oldengaerde in Dwingelo. Drenthe zou met zijn buitenplaatsen en ruimte een voorbeeldprovincie moeten zijn voor de rest van Nederland! Kuiper: "Cultuurhistorie en landschap moeten economisch rendabel worden. Hier zijn vrijwilligers nodig!".

Kennis, ondernemen en verbinden zijn de drie factoren die helpen bij het onderzoek naar en de bescherming van buitenplaatsen en landgoederen. Vooral het verbinden is belangrijk omdat erfgoed over mensen gaat (eigenaren, vrijwilligers, natuur- en cultuurgenieters, onderzoekers).

Behoud en ontwikkeling van een historische buitenplaats moet altijd worden benaderd vanuit een *samenhang* tussen gebouw(en), tuin en landschap.

Het Groene erfgoed van Drenthe - De waarde van landschapshistorisch onderzoek – dr. E.A.C. (Elyze) Storms-Smeets, universitair docent Historische Buitenplaatsen & Landgoederen, Kenniscentrum Landschap RUG.

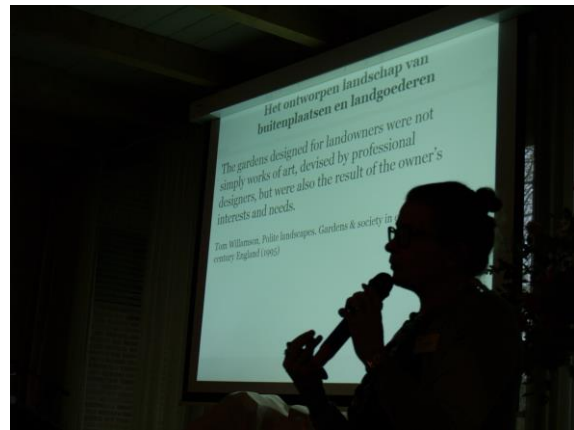
Een verschil met gebouwd erfgoed is dat een groen monument levende elementen bevat. Het groen groeit, wisselt met de seizoenen en sterft uiteindelijk weer af. Een ander essentieel verschil is het proces naar voltooiing. Waar een gebouw 'af' opgeleverd wordt, vormen in een tuin of park het ontwerp en de beplanting pas het begin dat later tot wasdom komt.

Drentse voorbeelden van historische park- en tuinaanleg zijn de voormalige havezathen Entinge, Batinge en Oldengaerde te Dwingeloo en Overcingel te Assen.

De eigenaar van Groen erfgoed staat soms voor belangrijke keuzes. Dit kan zich voordoen bij reconstructie of herontwerp, bij beheer en onderhoud en bij nieuwe ontwikkelingen. Startpunt zou moeten zijn een historisch onderzoek naar tuin, park en landschap (als onderdeel van een 'landgoedvisie'). Ook moet de waarde van de gebouwen en de onderlinge samenhang worden aangegeven (b.v. cultuurhistorie, architectuur, ensemblewaarde, kunsthistorie, zeldzaamheid). Daarnaast moet ook de natuurwaarde, economische waarde, gebruiks- en belevingswaarde en de informatiewaarde in beeld worden gebracht. De landgoedvisie moet rekening houden met al deze waarden.

Bij de reconstructie van tuinen bij een buitenplaats is het bepalen van een uitgangspunt vaak niet gemakkelijk. Bij de tuinen van Paleis Het Loo is bijvoorbeeld gekozen voor een reconstructie van de situatie uit de 17^e eeuw en niet de 19^e eeuw. Bij Oranjewoud kun je je zelfs afvragen of het een herontwerp of een reconstructie is. Het landschap is immers deels aangepast aan het nieuwe museum.

Beheer van Groen Erfgoed in de 21^e eeuw vraagt ondernemerschap. Er is een grote diversiteit aan eigenaren, er zijn veel verschillende functies, het onderhoud is kostbaar en er zijn minder subsidies. De baten weliswaar zijn hoger dan de lasten maar komen niet bij de eigenaar terecht. Vrijwilligers zijn dan ook onmisbaar voor de instandhouding van het landgoed. Ook hier is het van belang om de tuin, het landschap en gebouw als één geheel te zien. Voor het financieren van een onderzoek is het dan ook gemakkelijker om subsidies te krijgen.

Presentatie Elyze Storms-Smeets © Steunpunt Erfgoed Drenthe

Om de instandhouding beheersbaar te kunnen houden zal er moeten worden samengewerkt, vooral tussen eigenaren en gemeenten. Het is belangrijk om de eigenaren en de vakmensen, zoals tuinman en beheerder, mee te nemen in het proces. Vaak moet bij het maken van plannen rekening worden gehouden met regionale en provinciale inventarisaties en visies.

De provincie zou een voortrekkersrol kunnen spelen in het vormgeven van deze processen.

Opmerkingen

- *Meteen wordt het belang van de vrijwilligers genoemd, instandhouding van groen erfgoed brengt veel meer kosten met zich mee dan van een gebouw, soms drie keer zoveel.*
- *Drenthe als goed voorbeeld voor Nederland, vooral door het landschap en de ruimte, het gaat niet om de hoeveelheid buitenplaatsen.*
- *Verbinden en samenwerken, hiervoor zijn bijeenkomsten belangrijk. Er zou niet alleen op Rijksmonumentaal niveau gekeken moeten worden. Gezamenlijk, dus integraal, aanpakken.*
- *De zorg rondom het onbeschermd gebied wordt geuit. Het onderzoek zou breder getrokken moeten worden dan alleen landgoederen en buitenplaatsen. Ook cultuurlandschap en archeologie moeten bescherming krijgen.*
- *De provincie zou een nieuwe kaart kunnen ontwikkelen met alle landgoederen en buitenplaatsen. Een ander kaartbeeld dan tot nu bekend. Er zijn al cultuurhistorische waardenkaarten met veel informatie over de buitenplaatsen.*
- *Een euvel van deze tijd is dat buitenplaatsen en landgoederen economisch rendabel moeten zijn, "economistisch denken". Als voorbeeld komt Orvelte naar voren. In hoeverre doen nieuwe ontwikkelingen afbreuk aan het 'Drentse boerendorp'. Sinds 2013 is hier bijvoorbeeld een Apple museum gevestigd. Het zo historisch mogelijk houden van het dorp is kostbaar, dus moet er ruimte zijn voor economische ontwikkelingen. Belangrijk om kansen in nieuwe ontwikkelingen te zien en niet alleen maar te richten op 'hét boerendorp'.*

2. De praktijk van de grondeigenaren

Casus Landgoed Oldengaerde te Dwingeloo – Frank van der Velden, hoofd Erfgoed stichting Het Drentse Landschap

Doel van Het Drentse Landschap is:

- Instandhouding cultuurhistorisch waardevolle gebouwen en gebieden;
- Vergroten bewustwording en draagvlak;
- Behartigen van belangen Drents cultureel erfgoed in brede zin.

Het is belangrijk dat gebouwen 'leven', dat ze vitaal en toegankelijk zijn.

In de praktijk van Het Drentse Landschap zou je kunnen stellen dat Groen Erfgoed bestaat uit tuinen/parken, boerenerven en schansen plus daarin gelegen objecten: bruggen, beelden, hekken e.d.

Van de *historische buitenplaats De Havixhorst* wordt een ontwerp getoond uit 1998, dit zou een reconstructie kunnen zijn. Het ontwerp is afgestemd op het gebruik.

Er is een duidelijke geleiding te zien tussen rood en groen. De gebouwen met de tuin, dan het bos, daarachter het Reestdal.

Presentatie Frank van der Velden

© Steunpunt Erfgoed Drenthe

De onlangs verworven *Historische Buitenplaats Oldengaerde* in Dwingeloo heeft een hoge ensemble kwaliteit. Het complex herbergt tien rijksmonumenten en heeft een historische gelaagdheid. Hoewel de oorspronkelijke situatie momenteel nog gehandhaafd blijft, wordt ondertussen druk gewerkt aan een nieuwe toekomst voor Oldengaerde.

Het moet een vitaal landgoed worden met een mix van functies zoals wonen, toeristisch verblijven, evenementen en rondleidingen. Hiertoe zullen de gebouwen moeten worden gerestaureerd, gerenoveerd en vervolgens herbestemd. Voor de tuin geldt: behoud van de waardevolle structuren en elementen, sober en doelmatig herstel en herinrichting waar nodig.

Een uitdaging wordt de inrichting van gebouwen en tuin op de nieuwe gebruikerswensen zonder de cultuurhistorische waarden aan te tasten. Hoe wordt privaat van openbaar gescheiden?

Verder is het van belang om het onderhoud beheersbaar te houden en natuurwaarden (zoals bijvoorbeeld de ijsvogel) in stand te houden.

Voor de planvorming en uitvoering is veel onderzoek nodig, waarvoor gebruik gemaakt wordt van professionele kennis en informatie uit de omgeving.

Opmerkingen

- *Er is vooral behoefte aan kennis (b.v. bouwhistorie), uit de markt halen. Daarnaast is draagvlak (in de omgeving) heel belangrijk. Hoe ga je om met alle beschikbare informatie.*
- *Belangrijk om vroeg in het proces met gemeente in gesprek te gaan en ze zo bij het project te betrekken. Integraal de samenwerking zoeken en niet te intern.*
- *Een voorbeeld van integrale samenwerking is Landgoed Lemferdinge te Paterswolde. Er zijn een groot aantal verschillende landgoedeigenaren waarmee samen plannen zijn gemaakt. Winst uit samenwerking en communicatie.*
 - *Belangrijk om te leren van ervaringen uit andere projecten: tussen partijen in werken, partijen samenbrengen, betrekken van ambtenaren, wethouders en gedeputeerden. Wat is de rol van de overheid? Wat kan beter? Waar gaat het wel goed? Belangrijk om van elkaar te leren.*

3. De praktijk van de beheerorganisaties

Landschap van deze tijd – Erik de Gruijter, directeur Landschapsbeheer Drenthe

Monitoring groen erfgoed – Bert Dijkstra, senior projectleider Landschapsbeheer Drenthe

Vraag is hoe het landschap wordt geïnterpreteerd. Het wordt nu vaak gezien als natuur, maar wie neemt daar de verantwoordelijkheid voor?

In de filosofie van De Gruijter is landschap “beleving en interactie met de omgeving, de waarneming van mensen. Het landschap ben je zelf!”.

De missie is het behouden en versterken van het streekeigen karakter van het cultuurlandschap van Drenthe met de daarin aanwezige kwetsbare of zeldzame flora en fauna. Hierbij is de samenwerking met bewoners van groot belang. Door in te spelen op wat men belangrijk en mooi vindt, creëer je draagvlak.

Presentatie Erik de Gruijter

© Steunpunt Erfgoed Drenthe

De ruilverkaveling heeft voor enorme veranderingen gezorgd. Een effect van zo'n ingreep in het landschap is een afname van 50% van de houtwallen. In 2009 is in de gemeente Tynaarlo een inventarisatie gedaan naar de kwaliteit van landschapselementen: 52 kilometer houtsingels heeft een lagere bedekking en 7 kilometer houtwallen vertoont bijna geen ondergroei meer. Daarbij loopt de kwaliteit loopt nog steeds terug.

In 2010 is het Meetnet Agrarisch Cultuurlandschap (MAC) opgericht. Dit is een onafhankelijk systeem dat de kwaliteit en kwantiteit van landschapselementen zoals houtwallen, knotwilgen en poelen in kaart brengt. Op basis van luchtfoto's wordt de kwaliteit beoordeeld.

Het gaat hier om niet beschermde grote natuurgebieden die door agrariërs worden beheerd. Door schaalvergroting neemt de druk op bestaande landschapselementen toe, o.a. elzensingels verdwijnen.

Vraag: Is het erg dat de singels en houtwallen verdwijnen? Is er meer beheer nodig? Functies die legitiem zijn voor het behoud zijn beleving en recreatie, identiteit leefomgeving, biodiversiteit en vergroening. Houtwallen dragen bij aan productieverhoging.

Opmerkingen

- *De vraag is of handhaving de oplossing is. Boeren moeten het economisch nut gaan inzien van houtwallen. Argumenten voor behoud zal beter werken dan handhaving. Daarnaast is het ook hier belangrijk om bewoners te betrekken door ze het belang van de houtwal in te laten zien (beleving van het landschap).*
- *Het lijkt alsof niemand zich verantwoordelijk voelt. Gemeenten moeten nadenken over welke kant ze uit willen (beleid ontwikkelen). Het heeft de voorkeur om samen met bewoners en boeren een visie te ontwikkelen en uit te dragen.*
- *Wallen en singels zijn in bestemmingsplannen opgenomen. Hoewel er een vergunning nodig is voor de aanleg, wordt deze vrijwel nooit aangevraagd.*
- *Het is een bewustwordingsproces, je moet mensen meenemen. Handhaven is niet de oplossing. Niet in regels onderbrengen maar mensen bewust maken van hetgeen ze hebben.*
- *Dit bewustwordingsproces zou je al bij kinderen, door middel van educatie, kunnen laten beginnen.*

4. De praktijk van de overheid

Landschappelijke inpassing – Iris Zwartkruis, beleidsmedewerker landschap, gemeente Midden-Drenthe.

Landschappelijk inpassingen moeten worden uitgevoerd wanneer bouw in strijd is met inrichtingsplannen. Men heeft vaak nog niet door wat landschappelijke inpassing is en controles worden niet uitgevoerd. Kijken naar andere gemeenten kan helpen bij het oppakken van de controles.

Bijeenkomst Groen Erfgoed Drenthe

Veel boeren zijn welwillend maar lopen vast in wet- en regelgeving. Hier is het belangrijk om als gemeente in een vroeg stadium van de planvorming met de agrariërs en eigenaren om de tafel te gaan. Tijdens deze keukentafelgesprekken zou de nadruk moeten liggen op de mogelijkheden en niet op wat “niet kan”.

Opmerkingen

- *Landschappelijke aanpassingen kunnen niet worden opgenomen in bestemmingsplannen. Het is dus uitermate belangrijk om bewoners hierbij te betrekken, kennis over te dragen en bewustwording te bevorderen.*
- *De gaten in het beleid zijn ondertussen groter dan de gaten in houtwallen. Overheden zouden samen moeten overleggen over de verantwoordelijkheid.*
- *Boerenerven zijn bepalend voor het landschap, zorg ervoor dat agrariërs trots zijn op hun erf en dat het op een goede manier zichtbaar is.*

Gezamenlijke agendering/prioritering van thema's voor een Drentse Groen Erfgoed Agenda

- Er is winst te behalen met de cultuurhistorische waardenkaarten. De kansen liggen op het gebied van recreatie, toerisme en leefbaarheid. Het is de taak van de gemeente om deze kennis over te dragen aan de burger. De kaarten houden op bij de gemeentegrens, de gebieden of elementen en verhalen gaan hier overheen. Gemeenten moeten dus samenwerken.
- Beleid en particuliere initiatieven moeten beter op elkaar aansluiten.
- Het programma Belvédère (1999-2009) had als doel om de cultuurhistorie meer richtinggevend te laten zijn in de ruimtelijke inrichting. Via een subsidieregeling kon op een laagdrempelige manier subsidie worden aangevraagd. Het Belvédère-denken is verankerd in MoMo en VER, de subsidies (die meer dan 400 keer zijn verleend) is echter verdwenen. Wellicht kan de provincie hier een rol in gaan spelen?
- Er zijn geen eenduidige regels bij het opnemen van groen in het bestemmingsplan. Het is een momentopname van wat op dat moment belangrijk is of wat het bestuur belangrijk vindt. Om met een groene bril op wat verder vooruit te kunnen kijken zouden gemeenten een eigen Groen-agenda kunnen ontwikkelen. Wat is er en hoe ga je ermee om?
- Begin met bewustwording bij kinderen en maak een vertaalslag naar burgers. Houd contact met de samenleving en ga de dialoog aan.
- Belangrijk is gebruik te maken van wat je hebt. Bij het grote publiek bekend maken wat de historie van de plek is, liefst op locatie. Als mensen het verhaal van de plek kennen en waardering hebben voor een plek dan hebben ze er wat voor over.
- Kernpunt van De Rijksnatuurvisie 2014 'Natuurlijk Verder' is een omslag in het denken: natuur hoort midden in de samenleving thuis en niet alleen in beschermde natuurgebieden. De Rijksvisie is doorvertaald naar provinciaal beleid. Het blijkt echter vooral te gaan om natuur, landschap komt maar karig aan bod. Wel is gebouwd cultureel erfgoed op een terrein regelmatig een aanleiding om aanwezig cultuurlandschap in stand te houden of te herstellen.

- In het Besluit Ruimtelijke ordening (Bro), een nadere uitwerking van de Wro (2012) is vastgelegd dat gemeenten rekening dienen te houden met cultuurhistorie bij het opstellen van bestemmingsplannen. Dat betekent dat gemeenten onderzoek moeten doen naar de cultuurhistorische waarden van een bestemmingsplangebied. Het gaat om een integrale beschouwing van cultuurhistorie: een combinatie van gebouwd erfgoed, archeologie en cultuurlandschap (bron: Handreiking erfgoed en ruimte).
Meer informatie: www.cultureelerfgoed.nl/handreikingerfgoedenruimte en www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/richtlijnen-tuinhistorisch-onderzoek-voor-waardstelling-van-groen-erfgoed.
- Het landschap multifunctioneel benaderen met toerisme, bewoners en agrariërs. Niet alleen maar denken in natuur- of cultuurlandschap.

Buitenexcursie – tuin van de Havixhorst

© Steunpunt Erfgoed Drenthe

Belangrijkste punten naar aanleiding van de bijeenkomst

- Er is een centrale rol weggelegd voor gemeenten, zowel binnen de organisatie als in samenwerking met andere gemeenten en landschapsorganisaties. Ga samen projecten oppakken, het Steunpunt Erfgoed Drenthe kan hierin adviseren;
- Bij onderzoek naar buitenplaatsen uitgaan van een integrale benadering van rood, groen en goud en daarbij de verhalen en de geschiedenis meenemen;
- Handhaving is niet het enige instrument, ga in een vroeg stadium met agrariërs en eigenaren in gesprek;
- Het cultuurlandschap is vitaal en herkenbaar;
- Gebruik cultureel erfgoed als inspiratiebron bij gebiedsontwikkelingen. Het is een bepalende factor voor ruimtelijke kwaliteit.

